

УДК 821.16.09(06)+821(100)09(06)
ББК 83.3(0)(=41)я431+83.3(0)я431
С47

Рэкамендавана
Вучоным саветам філалагічнага факультэта БДУ
10 снежня 2009 г., пратакол № 3

Рэдакцыйная калегія:

д-р філал. навук, праф. *В. П. Рагойша* (гал. рэд.);
д-р філал. навук, праф. *А. М. Андрэеў* (нам. гал. рэд.);
канд. філал. навук, дац. *А. У. Вострыкава*;
канд. філал. навук, дац. *І. М. Запрудскі*;
канд. філал. навук, дац. *М. П. Кенька*;
канд. філал. навук, дац. *Е. А. Лявонава*;
канд. філал. навук, дац. *Т. А. Марозава*;
канд. філал. навук, дац. *П. П. Ткачова*

Рэцэнзенты:

д-р філал. навук, праф. *С. Я. Ганчарова-Грабоўская*;
д-р філал. навук, праф. *А. У. Марозаў*

Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай : матэрыялы
С47 IX Міжнар. навук. канф., прысвеч. 70-годдзю філал. фак. Беларус. дзярж.
ун-та, Мінск, 15—17 кастр. 2009 г. У 2 ч. Ч. 1/ пад рэд. В. П. Рагойшы ;
рэдкал. : В. П. Рагойша (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ,
2010. — 295 с.

ISBN 978-985-476-786-4.

У кнізе змешчаны матэрыялы секцый «Беларуская літаратура: „Усход“—„За-
ход“»; «Беларуская літаратура: гісторыя і сучаснасць», «Міфалогія—фальклор—літа-
ратура: праблемы паэтыкі» IX Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Славянскія
літаратуры ў кантэксце сусветнай», праведзенай на філалагічным факультэце БДУ
15—17 кастрычніка 2009 г.

Разлічана на вучоных, настаўнікаў і студэнтаў, якія цікавяцца пытаннямі раз-
віцця славянскіх літаратур, іх месцам у сістэме сусветнага мастацкага слова, праб-
лемамі тэорыі літаратуры, параўнальнай паэтыкі, міфалогіі і фальклору.

УДК 821.16.09(06)+821(100)09(06)
ББК 83.3(0)(=41)я431+83.3(0)я431

ISBN 978-985-476-786-4 (ч. 1)
ISBN 978-985-476-785-7

© БДУ, 2010

стала правадніком пэўных заходніх канррэфармацыйных уплываў, пры гэтым рупліва аберагала абрадавую старажытнасць» [4, с. 108]. Новымі падыходамі да унійнага пытання адзначаны выданні зборнікаў даследаванняў, якія выйшлі ў Мінску і Брэсце да 400-годдзя Брэскай уніі. Што датычыць самога Сматрыцкага, то, зрэшты, вельмі па-сучаснаму гучыць і даўнейшае выказванне П. Ярэменкі: «Справядлівасць патрабуе падкрэсліць, што аргументуючы канцэпцыі уніі, Сматрыцкі ўсведамляе яе не як фактар асіміляцыі з католікамі, не як здраду нацыянальных традыцый «русінаў», а як фактар паратунку для беларусаў і ўкраінцаў ад (як здавалася Сматрыцкаму) непазбежнай пагібелі» [5, с. 132].

Такім чынам, пра Сматрыцкага можна гаварыць як пра трагічны сімвал эпохі. Як патрыёт, ён імкнуўся да «прымірэння Русі з Руссю». Знаходжанне паміж Украінай і Польшчай падказвала Сматрыцкаму неабходнасць прыняцця «цэнтрэскай» пазіцыі. «Нельга не пабачыць у добрых намерах аўтара «Апалогіі» жадання прыязнасці і садружнасці між хрысціянскімі народамі ў інтарэсах абароны веры і арганізацыі супраціву ад навалы турэцкай агрэсіі. Але ўсё гэта выглядала звычайнай утопіяй гуманіста» [5, с. 110]. Сапраўды, як мысліцеля Сматрыцкага характарызуюць тыя рысы, якія былі ўласцівы заходнееўрапейскім гуманістам-уапістам. Як прадстаўнік беларускага краю, Сматрыцкі шукаў кампрамісныя рашэнні канфесійных пытанняў, а гэта дае нам падставы выказаць меркаванне, што прыняцце Сматрыцкім уніі можна разглядаць як узор талерантнасці.

Літаратура

1. Кошалеў М., Папоўская Т. Да пытання развіцця культурных узаемасувязей беларускіх і ўкраінскіх зямель у складзе Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай // Украінський вимір. Вип. другий. Українсько-білоруські культурні зв'язки: історія і сучасність. Чернігів, 2009.
2. Ластоўскі В. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Коўна, 1926.
3. Німчук В. В. Сматрыцкіі Максим Герасімовіч // Кіево-Могилянська академія в іменах. XVII – XVIII ст.: Енціклопедычне выданне. Кіў, 2001.
4. Попович Мирослав. Григорій Сковорода: філософія свабоды. Кіў, 2008.
5. Ярэменко П. К. Мелетій Сматрыцкіі: Життя і творчість. Кіў, 1986.

Воран І. А. (Мінск)

АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ Ў ЛІТАРАТУРНЫХ ДЫСКУСІЯХ УКРАЇНЫ І БЕЛАРУСІ ПАЧАТКУ ХХ СТАГОДДЗЯ

«У гісторыі культуры не было іншай эпохі, якая б у такой ступені, як ХХ стагоддзе, <...> усхвалявала свядомасць сучаснікаў, выклікала б такую патрэбу

ў тэрміновым і гучным абвяшчэнні сваіх парываў і сваіх пошукаў» [1, с. 3]. Для ўкраінскай і беларускай літаратур гэты перыяд таксама стаў часам актыўных пошукаў уласнага шляху развіцця, імкнення пісьменства рэпрэзентаваць нацыянальную літаратуру ў каардынатах агульнаеўрапейскага працэсу, сцвярджаючы яе як самабытны, самадастатковы ў сваім развіцці геакультурны феномен. Украінская і беларуская літаратуры пачатку ХХ стагоддзя дэманструюць высокую ступень камунікатыўнай адкрытасці, якая адлюстравалася ў актыўнай літаратурнай рэцэпцыі іншанацыянальнага досведу: на старонках «Літаратурна-навуковага вісніка», «Нашай Нівы», «Украінскай хаты» друкуецца вялікая колькасць перакладаў, рэцэнзій і крытычных аглядаў творчасці замежных пісьменнікаў і паэтаў. Адбывалася ўсведамленне незфектыўнасці і бесперспектыўнасці ізаляванага развіцця і неабходнасці эстэтычнай разгерметызацыі айчынай культуры. У выніку пашырэння камунікатыўных сувязей адбываўся «актыўны адбор» тых крытэрыяў творчасці, якія адпавядалі ўласным эстэтычным патрэбам, фарміравалася мастацка-інтэлектуальная прастора, дзе інтэнсіўна абмяркоўваліся і дыскатуваліся пытанні функцыянавання і развіцця нацыянальных літаратур.

Ва ўкраінскай літаратуры да пачатку ХХ стагоддзя не часта дэклараваліся эстэтычныя канцэпцыі, не складаліся маніфесты. Першыя ўкраінскія мадэрністы (Леся Українка, В. Кабылянская, М. Кацюбінскі, В. Стафанік і інш.) аддавалі перавагу «практыцы», рэалізуючы свае эстэтычныя погляды ў творчасці. Толькі ў 1901 годзе ў «Літаратурна-навуковым вісніку» М. Вараны звярнуўся з адкрытым лістом да ўкраінскіх пісьменнікаў, прапанаваўшы далучыцца да стварэння «Украінскага альманаха», «які хоць бы зместам і выглядам хоць часткова мог бы наблізіцца да навейшых пlying і кірункаў у сучасных літаратурах еўрапейскіх», «хацелася б твораў хоць з маленькай доляй арыгінальнасці, з незалежнай свабоднай ідэяй, з сучасным зместам; хацелася б твораў, дзе было б хоць трохкі філасофіі... На эстэтычны бок твораў патрэбна звярнуць найбольшую ўвагу» [7, с. 98]. Па сутнасці, М. Вараны ўпершыню публічна актуалізаваў неабходнасць звароту ўкраінскай літаратуры да мадэрнізму.

На заклік Варанага адгукнуўся прыхільнік народніцкага напрамку ўкраінскага літаратуразнаўства С. Яфрэмаў. У артыкуле «В поісках новай красоты» крытык стаў на абарону народніцкага разумення задач літаратуры, сэнсам і мэтай якой павінен быць «шпуть изображения действительности», імкненне «вскрыть общественные язвы, предложить то или иное их объяснение, натолкнуть на способы излечения...» [5, с. 102]. Ідэалагізаваны погляд крытыка на ролю і задачы творчасці выклікаў у літаратурных колах шырокі рэзананс. У артыкуле «Принципы і безпринципність» І. Франко адзначыў, што «д. Яфрэмаў <...> шукае ў літаратуры найперш публіцыстыку, тэндэнцыю, даследавання хіб і падавання пэўных рэцэптаў для іх лячэння, у той час як галоўная задача літаратуры «<...> у тым, каб, як сказаў калісьці Шэкспір, быць люстэркам часу, маляваць чалавека ў яго грамадскай сувязі і ў тайніках яго душы» [8,

с. 365]. Леся Українка ў непрынятым да друку артыкуле, які згубіўся ў рэдакцыях, выступіла ў абарону новых літаратурных плыняў, якія ва ўкраінскай літаратуры былі прадстаўлены творчасцю В. Кабылянскай і Г. Хаткевіча, абвінавачанымі С. Яфрэмавым у трансляванні дэкадэншчыны. У лісце да маці ад 7 лютага 1903 года яна напісала аб сваіх намерах даць «добры адпор – не толькі Яфрэмаву, а ўсім увогуле антымадэрністам, «духа не разумеющим» [10, с. 39].

Літаратурная дыскусія 1901-1903 гадоў адзначыла пераход ўкраінскай літаратуры ў эстэтычную фазу развіцця, у якой прыглушаюцца дыдактычныя, асветніцкія функцыі літаратуры, характэрныя для літаратуры XIX стагоддзя, уступаючы месца ўласна літаратурным. Таму, як заўважыў І. Франко, «пытанне утылітарнасці ў літаратуры» стала тым прадметам, «з-за якога ідзе разлад паміж старой і новай літаратурай». «Старая» літаратура ў асобах І. Нечуя-Лявючкага, П. Мірнага, М. Старыцкага і іх паслядоўнікаў стаяла на пазіцыях народніцкага рэалізму, прапаведуючы ідэю выхаваўчай функцыі літаратуры, яе паслядоўнага падпарадкавання патрэбам грамадства. «Новая» літаратура (Леся Українка, В. Кабылянская, М. Кацюбінскі, В. Стафанік і інш.) адстойвала ідэю суверэннасці мастацтва, свабоды самавыявы мастака.

Пазней паэты «Молодої музи» (Ф. Какоўскі, А. Луцкі, П. Карманскі, М. Галубец і інш.) таксама прапанавалі вызваліць літаратуру ад дыктату грамадскіх інтарэсаў. У 1907 годзе (газ. «Діло», № 249) быў надрукаваны «Маніфест Маладой музы» за подпісам А. Луцкага, дзе абвешчаліся намеры паэтаў «вырвацца ад афіцыйных шаблонаў і шукаць прыют для свайго «я» свабодна, дзе толькі сэрца ўецца» [9, с. 444]. Маладамузаўцы паспрабавалі ўключыцца сваёй творчасцю ў еўрапейскі літаратурны працэс, аб'явіўшы сваімі настаўнікамі Ніцшэ, Ібсэна і Метэрлінка і актуалізаваўшы папулярныя для заходнееўрапейскай культуры тэмы «крызісу і нядолі», новага тыпу чалавека, «што страціў веру і надзею».

Маніфест «Молодої музи» выклікаў другую хвалю дыскусіі, якая выявіла «нежыццёвасць» ва ўкраінскай літаратуры канцэпцыі творчасці, што прапагандуе свабоду ад усялякай ідэйнасці. Выступаючы супраць тэндэнцыйнасці, «жадаючы быццам бы стаяць па-за... змаганнямі ідэалаў, на вяршынях чыстай красы, яны тым самым закрываюць перад вачыма публікі або сваё неразуменне жыцця, або свой цынічны індэферэнтызм. І што даюць ёй за гэта? У найлепшым разе бязмэтную гульнію слоў і форм, каларыстычныя кантрасты, стракатыя дэкарацыі, за якімі няма нічога жывога і рэальнага. А гэта таксама тэндэнцыя, што разыходзіцца з мэтай паэзіі» – адзначыў І. Франко [9, с. 240]. «Адсутнасць жыццёвых ідэалаў» (І. Франко), «манія літаратурнасці пры адначасовым аслабленні і ўпадку энергіі творчай» (М. Яўшан) прадвызначылі адмоўную рэакцыю крытыкаў на творчасць маладых паэтаў. Ідэя «мастацтва для мастацтва», акрэсленая ў маніфесте, засталася лозунгам, які не знайшоў творчага ўвасаблення ў парывах маладамузаўцаў «у метафізічныя і містычныя краі». Але, як зазначыў Л. Андрэеў, «у маніфестах заяўлена тое, чым літаратура

хацела стаць, маніфесты яшчэ не літаратура, маніфесты – літаратурная формула...Аднак для таго, каб голас стагоддзя пачуць, каб усвядоміць яго парывы і пошукі, неабходна прыслухацца да <...> заклікаў і лозунгаў <...> [1, с. 3].

Крытыкі кіеўскага часопісу «Українська хата» (М. Еўшан, М. Срыблянскі, А. Таўкачэўскі), якія падтрымлівалі ідэю мадэрнізацыі літаратуры, прынцыпова не стваралі праграм і маніфестаў. «Праграмы прыгрымліваюцца толькі творцы сярэднія, ...абмежаваныя ў сваіх сілах ды бюсільныя, якім і здаецца, што яны здзяйсняюць заданне сапраўднай вялікай творчасці, калі ўкладаюць тэндэнцыю...» – пісаў М. Яўшан у артыкуле «Праблемы творчасці» [4, с. 16]. Эстэтычная канцэпцыя творчасці «хацяя» лабудавана на прызнанні не толькі літаратурнай, але таксама ідэалагічнай яе функцыі, сутнасць якой заключаецца ў падрыхтоўцы «ўзвышанай атмасферы ў грамадстве», «у выхаванні адзінак і цэлых пакаленняў, ...здольных да ўспрымання і ўзрастання ў сабе ўсяго прыгожага, радаснага і велічнага» [4, с. 17]. Народніцка-сялянская ідэя народу трансфармуецца тут ў ідэю інтэлектуальнай высокаразвітай нацыі, здольнай ўспрымаць эстэтычна дасканалую літаратуру.

Падобную дыскусію ў беларускай літаратуры ў 1913 годзе справакаваў артыкул «Сплачвайце доўг!» Ю. Верашчакі («Наша Ніва», № 26-27), дзе аўтар акцэнтаваў увагу на самых істотных праблемах станаўлення маладой літаратуры. Аналізуючы стан тагачаснай паэзіі, аўтар небеспадстаўна вылучаў у ёй наяўнасць тэндэнцыйнасці ў спосабе адлюстравання нацыянальнага жыцця. Ю. Верашчака разумеў вострую неабходнасць павярнуць дыскурс беларускай ідэі ад канстатавання непрыглядных рэалій беларускага быцця да фарміравання новага модусу нацыі, модусу будучыні. Аб'ектыўна існавала «чытаючае і думачае беларускае грамадзянства», якое «ў праве вымагаць чагось для сваёй душы, мерыць іхню [паэтаў] творчасць меркай еўрапейскай, якую прыкладаюць усе народы на свеце да творчасці сваіх прарокаў» [6, с. 274]. Ю. Верашчака актуалізуе неабходнасць арыентацыі на высокаадукаванага рэцэпіента дзеля эстэтычнага росту літаратуры. Яго заклік да паэтаў «даць красу, даць мысль, паднімаць і весці душы» прадывктаваны адчувальнай неабходнасцю пераадолець рысы утылітарнасці ў беларускай літаратуры, якая ставіла сваёй першазадачай адлюстраванне грамадскай ідэі, што перашкаджала стварэнню літаратуры «ўсясветнага значэння».

«Адказ Юрцы Верашчаку» Янкі Купалы («Наша Ніва» 1913 г., № 30) засведчыў цесную ўзаемазалежнасць беларускай літаратуры з працэсамі нацыятварэння, што прадвызначае панаванне ідэалагічных яе функцый над эстэтычнымі (як часовая неабходная мера). Лявон Гмырак у артыкуле «Яшчэ аб сплачванні доўгу» адзначыў існаванне рацыі і ў эстэтычнай скіраванасці Ю. Верашчакі, і ў «грамадзянскай канцэпцыі» Я. Купалы, прыішоўшы да высновы, што «поўная фармуліроўка гэтай справы павінна абхонліваць абедзве формулы» [3, с. 210].